

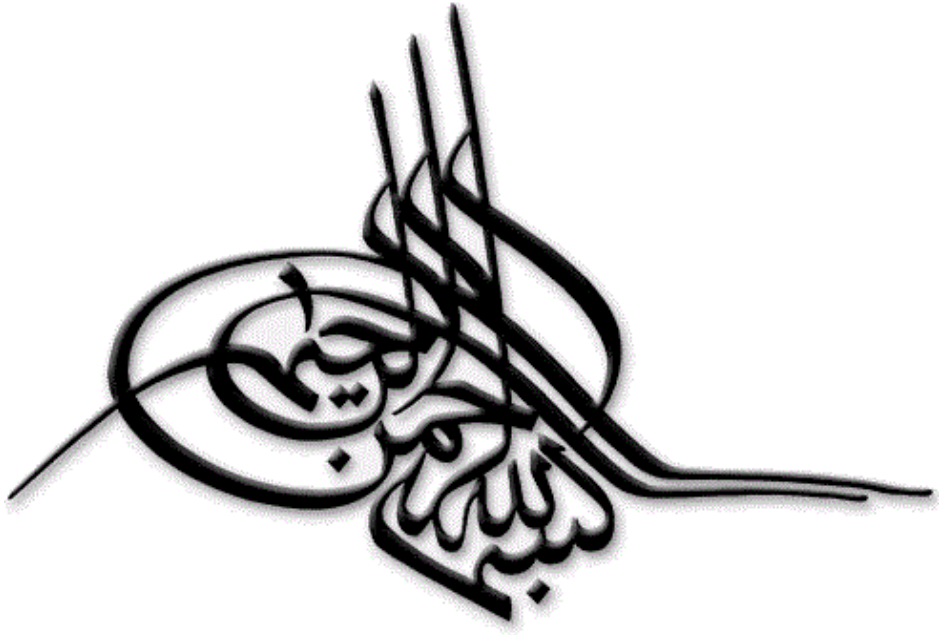

ضوابط و مقررات

طراحی مساجد

مرکز رسیدگی به امور مساجد

مقدمه

حمد و سپاس فراوان به پیشگاه حضرت باری تعالی که توفیقی عنایت کرد تا در خصوص مسجد سازی دستور العملی حاوی ضوابط طراحی مسجد تهیه و در اختیار علاقمندان به ساخت مسجد قرار گیرد.

مسجد در دین مقدس اسلام جایگاهی بس رفیع و بسیار معنوی و خاص دارد؛ اگر چه افول قدرت سیاسی جهان اسلام پس از آن که حاکمیت سیاسی در دست افراد نا اهل و فرصت طلب قرار گرفت نقش مساجد را در سرنوشت اجتماعی - سیاسی و معنوی مردم کم رنگ جلوه داد، ولی با حاکمیت نظام مقدس جمهوری اسلامی امید آن میرود که مساجد جایگاه ویژه خود را پس از قرن‌ها باز یابند تا مجد و عظمت معنوی و حقیقی جهان اسلام بار دیگر احیا گردد.

متأسفانه در سالهای اخیر، به بهانه نوگرایی، بعضی از مهندسين که دانش خود را از غرب کسب کرده و آشنائی چندانی نیز با فرهنگ معماری اسلامی - ایرانی ندارند به تقلید از سبکهای معماری غرب و بابرداشتهای نادرست از نظریات معماران بزرگ و مدرنیست به خیال خود خواسته اند آن ضوابط را با ضوابط و ویژگیهای معماری اسلامی - ایرانی درهم آمیزند و بناهای جدیدی بوجود آورند. مسلماً این کار جز خطر آفرینی برای معماری مسجد نتیجه دیگری در بر ندارد.

لازمه ادغام ویژگیهای گوناگون دو فرهنگ، آشنائی و تسلط کامل به ویژگیهای فرهنگی طرفین است بنابر این هویت چنین بناهایی با ویژگیهای قومی، ملی به خصوص مذهبی ما منطبق و هماهنگ نیستند.

در واقع مهندسين معمار و سازه باید از شیوه های معماری اسلامی - ایرانی و جزئیات مربوط به مسجد سازی آگاهی کافی داشته و در برخورد با مشکلات از راهنماییهای کارشناسی مرکز استفاده نمایند.

در امر مسجد سازی باید به ۳ اصل بنیادی؛ طراحی، اساس سازی و نماسازی توجه نموده و ارتباط فضاهای مورد نیاز مسجد را طبق ضوابط تدوین شده مرکز مد نظر قرارداد. امید است به لحاظ تعهد و رسالت فرهنگی به عنوان یک خدمت در امر مسجد سازی این دستور العمل مورد استفاده عموم بویژه کارشناسان طراحی مساجد قرار گیرد.

پیشگفتار

هنر طراحی و معماری مساجد در سرزمین ایران اسلامی، سابقه ای بیش از هزار سال دارد که نمونه های فاخر این مساجد در ایران و آسیای میانه زبانزد خاص و عام می باشد.

بنا بر این در برخی از زمینه های کمی و کیفی طراحی و ساخت مسجد می توان با استناد به شواهد مطلوب و ماندگار معماری مساجد فاخر و کهن، در جهت بکارگیری روشهای صحیح و انجام طراحی مناسب برای دستیابی به الگوی اسلامی - ایرانی اقدام نمود.

بمنظور دستیابی به هدف فوق، کار گروهی متشکل از آگاهان طراحی تحت هدایت مشاور عمرانی مرکز رسیدگی به امور مساجد موظف به تهیه ضوابط ویژه طراحی مساجد گردید که با گردآوری مطالب مرتبط با موضوع (ضمن استفاده از مطالعات انجام شده توسط مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی وزارت مسکن و شهرسازی و گزارش تهیه شده توسط کارگروه تخصصی نهاد برنامه ریزی شهرداری تهران و همچنین سایر منابع در دسترس) نسبت به تدوین ضوابط ویژه طراحی مساجد اقدام نمایند.

ضوابط تدوین شده توسط کارگروه مذکور حاصل بررسیهای مکرر از سال ۱۳۸۹ تاکنون می باشد که در احداث، بازسازی، توسعه و نوسازی مساجد توسط متولیان، دست اندر کاران و هیئت های موسس لازم الاجراء است.

ضوابط مذکور در برگیرنده حد اقل معیارهای مورد نیاز طراحی مساجد میباشد که در چهار فصل تنظیم شده، و در هر سال یکبار مورد بازنگری قرار میگیرد. (۱)

(۱) از کلیه صاحب نظران و دست اندرکارانی که این ضوابط را مطالعه می نمایند، تقاضا می شود که نظرات و پیشنهادات خود را برای بازنگری سالانه به مرکز رسیدگی به امور مساجد از طریق سایت www.masjed.ir ارسال نمایند.

سرفصلها

- فصل اول : تعاریف و پیش نیازها ۴
- فصل دوم : الزامات قانونی ۱۲
- فصل سوم : الزامات و توصیه های عمومی ۱۳
- فصل چهارم : الزامات و توصیه های طراحی معماری ۱۴

فصل اول

تعاريف و پيش نيازها

بخش اول : مکانیابی .

بخش دوم : وقف و احکام فقهی .

بخش سوم : طبقه بندی مساجد .

بخش چهارم : برنامه فیزیکی طراحی .

بخش پنجم : طراح .

بخش اول مکانیابی

بهتر است محل زمین مسجد بطریقی انتخاب شود که باتوجه به توصیه های زیر جوابگوی نیازهای محل یا منطقه باشد :

- ۱- قرارگیری مسجد در مرکزیت تقسیمات سه گانه (محله ، ناحیه و منطقه). (۱)
- ۲- مکانیابی محل مساجد جدید در معابر اصلی جهت سهولت دسترسی .
- ۳- رعایت فاصله ۵۰۰ متر بین مساجد محلی (برای استفاده حدود ۲۰۰۰ تا ۵۰۰۰ نفر جمعیت محله) .
- ۴- عدم ساخت مساجد در مجاورت کاربری های ناسازگار و خطرساز مثل پمپ بنزین صنایع خطرناک و ...
- ۵- مکانیابی مساجد دور از مسیرها ، گسرها ، آبگیرها ، زمین های مستعد رانش و نقاط پست .
- ۶- مکانیابی مسجد در محیط های خوش آب و هوا و شاخص شهری .

(۱) تقسیم بندی محله ، ناحیه و منطقه براساس مصوبه ۸۷/۵/۷ شورایی عالی معماری و شهرسازی ایران تنظیم گردیده ، و لزوماً با معیارهای محلات و نواحی شهرداری تهران مطابقت ندارد .

بخش دوم

وقف و احکام فقهی

۱- وقف :

وجود وقفنامه در مورد زمین های تخصیص یافته به مسجد و ارائه آن به مرکز رسیدگی به امور مساجد الزامیست .

۲- احکام فقهی : (۱)

۲-۱- ساختمان:

۲-۱-۱- طراحی و ساخت به سبک غربی که سبب ترویج فرهنگ بیگانه میشود حرام است.

(سؤال ۲۰ و ۲۱)

۲-۱-۲- طرح مسجد باید ساده باشد و از تزئینات کاخ گونه پرهیز شود. (سؤال ۲۵)

۲-۱-۳- صحن مسجد اگر جزء مسجد باشد ساخت حوض و کاشت درخت در آن جایز نیست ولی

اگر جزء مسجد قرار داده نشده باشد، با رعایت مصلحت مانعی ندارد. (سؤال ۳۹-۲۸)

۲-۱-۴- ساخت مناره ی بلند و دیوارهای بلند شبستان مسجد مانعی ندارد منتهی افراد و مکلفین

باید رعایت حدود شرعی را بنمایند. (سؤال ۲۲)

۲-۱-۵- مسقف کردن حیاط (صحن) مسجد جهت اقامه ی نماز در زمستان و تابستان جائی که

احتیاج به سقف دارد مانعی ندارد. (احکام استفتائات م س ۸۷)

۲-۱-۶- مستحب است سرویسهای بهداشتی را در بیرون مسجد و در کنار در (ورودی) آن

بسازند. (م ۱۴ توضیح المسائل)

۲-۱-۷- پایین بردن سرویسهای بهداشتی برای جلوگیری از سرایت نم و رطوبت مانعی ندارد

بشرط تامین تهویه و نور طبیعی کافی. (سؤال ۳۶، وقف، احکام استفتائات ۲)

۲-۱-۸- گود برداری مسجد برای ایجاد موتورخانه مانعی ندارد. (استفتائات م س ۸۶)

۲-۱-۹- در قطعه زمینی که برای مسجد وقف شده و در قسمتی از آن نماز خوانده شده، در محلی

که بعنوان مسجد در آن نماز خوانده نشده، هرطور که مهندس معمار صلاح بداند، ساختن سرویسه‌های بهداشتی مانعی ندارد. (احکام مجمع المسائل، ج ۱، صفحه ۱۴۰، سؤال ۵۲، آیت اله گلپایگانی)

۲-۱-۱۰- ساختن کنگره و بالکن برای دیوار مسجد مکروه است. (عروه الوثقی ج ۱ صفحه ۶۰۰)

۲-۲- تزئینات :

۲-۲-۱- تزئین مسجد با آیات قران و روایات و اسماء جلاله و معصومین (ع) بلامانع است، ولی با نقوش گیاهی و حیوانی مکروه است مخصوصاً نقوش حیوانی بلکه احوط لزوم ترک نقوش حیوانی است ولی با نقوش صاف و هندسی بلامانع است. (استفتائات مقام معظم رهبری س ۲۷، ۳۶، ۳۷)

۲-۲-۲- بنا بر احتیاج واجب مسجد را به طلا نباید زینت نمایند و همچنین نباید صورت چیزهایی مثل انسان و حیوان که روح دارد در مسجد نقش کنند، نقاشی چیزهایی که روح ندارند مثل گل و بوته مکروه است (استناد به احکام مراجع ۱ مسئله ۹۰۸)

۲-۲-۳- نصب تابلو یا عکس شهدا، عکس مکه و یا شمایل در شبستان مسجد مانعی ندارد ولی نماز در مقابل عکس انسان و تصویر ذی روح مکروه است مگر در موقع نماز با پرده روی عکس پوشانده شود. (استفتائات مقام معظم رهبری س ۴۱)

تذکر مهم: جهت اطلاع بیشتر از مسایل فقهی و احکام شرعی مرتبط با مساجد به کتب زیر مراجعه شود :

- (۱) ۱۴۰ سؤال پیرامون مسجد- تالیف دفتر مطالعات و پژوهشهای مرکز رسیدگی به امور مساجد .
- (۲) استفتائات مقام معظم رهبری ، باب وقف.

(۱)- ردیفهای ۲-۱-۱ تا ۲-۱-۸ طبق فتاوی شرعی مقام معظم رهبری میباشد.

بخش سوم

طبقه بندی مساجد

مساجد شهری : شامل کلیه مساجدی است که در شهرها قرار داشته و عموم مردم می توانند از

آن استفاده کنند . این مساجد از نظر موقعیت و اهمیت بشرح زیر دسته بندی می شوند :

۱- **مساجد زیر محله ای:** در بسیاری از محلات علاوه بر یک مسجد محله ممکن است مساجد کوچک با عرصه کمتر از ۵۰۰ مترمربع جود داشته باشد که معمولاً از طریق وقف افراد خیر احداث میشوند و در عین کوچکی و سادگی از فضای روحانی مطلوبی برخوردارند .

۲- **مساجد محله ای :** مساحت عرصه این مساجد حدود ۵۰۰ مترمربع می باشد . (۱)

۳- **مساجد ناحیه ای :** مساحت عرصه این مساجد حدود ۱۰۰۰ مترمربع می باشد . (۲)

۴- **مساجد منطقه ای :** مساحت اراضی مساجد منطقه ای حدود ۲۰۰۰ مترمربع در نظر گرفته می شود.

(۱) - (۲) - بر اساس مصوبه مؤرخ ۸۷/۵/۷ شورای عالی شهرسازی و معماری .

توضیح ۱ : با توجه به اینکه در شهرها ، مصلی ها عملکرد مساجد جامع را هم دارند در دسته بندی مساجد نکری از مساجد جامع نشده است .

توضیح ۲ : علاوه بر مساجد نامبرده گروه دیگری از مساجد نیز هستند که به دلیل ایجاد اماکنی مانند زیارتگاه قبرستان، مدرسه، دانشگاه، پادگان، مجتمع های صنعتی، مجموعه های رفاهی - ورزشی، پارک ها و غیره احداث می شود .

بخش چهارم برنامه فیزیکی طراحی

مساجد می بایست دارای برنامه فیزیکی خاص خود و در هماهنگی با زمین اختصاص یافته به آنها باشند .

۱- **مساجد زیر محله ای** : برنامه فیزیکی و طراحی باید متناسب با سطح اعیانی آن و با هماهنگی مرکز رسیدگی به امور مساجد انجام شود .

۲- **مساجد محله ای** : مساحت زمین طبق مصوبه شورای عالی معماری و شهرسازی حدود ۵۰۰ مترمربع می باشد و فضاهای مورد نیاز عبارتند از :

۱-۲- پیش فضا (جلو خان) .

۲-۲- صحن .

۳-۲- شبستان ، فرادخوانی ، کفشداری و ورودی شبستان .

۴-۲- سرویس های بهداشتی و وضوخانه .

۵-۲- دفتر مسجد و اتاق روحانی .

۶-۲- انبار و آبدارخانه و فضاهای ارتباطی .

۷-۲- محل زندگی خادم .

۸-۲- کتابخانه .

۳- **مساجد ناحیه ای** : مساحت زمین طبق مصوبه شورای عالی معماری و شهرسازی ایران حدود

۱۰۰۰ مترمربع میباشد و فضاهای مورد نیاز بشرح زیر است :

۱-۳- پیش فضا (جلو خان)

۲-۳- صحن .

۳-۳- شبستان ، فرادخوانی ، کفشداری و ورودی شبستان .

۴-۳- سرویس های بهداشتی و وضوخانه .

۵-۳- دفتر مسجد و اتاق روحانی .

۶-۳- انبار و آبدارخانه و فضاهای ارتباطی .

۷-۳- محل زندگی خادم .

۸-۳- کتابخانه .

۹-۳- اتاق بسیج .

۴- مساجد منطقه ای : مساحت زمین در حدود ۲۰۰۰ مترمربع در نظر گرفته می شود و فضاهای

مورد نیاز بشرح زیر است :

- ۴-۱- پیش فضا (جلوخان) .
- ۴-۲- صحن .
- ۴-۳- شبستان ، فراداخلوانی ، کفشداری و ورودی شبستان .
- ۴-۴- سرویس های بهداشتی و وضوخانه .
- ۴-۵- دفتر مسجد ، اتاق روحانی ، اتاق مشاوره ، دفتر هیئت امناء .
- ۴-۶- انبار ، آبدارخانه، فضاهای ارتباطی و تجاری .
- ۴-۷- محل زندگی روحانی مسجد .
- ۴-۸- محل زندگی خادم مسجد .
- ۴-۹- اتاق نگهداری کودکان و سالن ورزش .
- ۴-۱۰- فضاهای بسیج .
- ۴-۱۱- کتابخانه .
- ۴-۱۲- سالن های چند منظوره و فضاهای پیش بینی نشده .

بخش پنجم طراح

طرح مسجد لازم است توسط مشاورین حقیقی یا حقوقی دارای پروانه اشتغال معماری، وپیشینه آشنایی باطراحی مساجد تهیه شود .

فصل دوم

الزامات قانونی

- ۱- ارائه دستور نقشه شهرداری به مرکز رسیدگی به امور مساجد .
- ۲- اخذ ضوابط طراحی از مرکز رسیدگی به امور مساجد برای تهیه طرح معماری .
- ۳- ارائه نتیجه آزمایش مکانیک خاک (مقاومت و نوع جنس زمین) جهت تهیه نقشه های سازه .
- ۴- شناسایی ملک های همجوار و دسترس‌های اطراف آن بامشخص کردن موقعیت ساختمان همسایه ها نسبت به زمین مسجد از نظر اشراف، استفاده از نورآفتاب و غیره .
- ۵- ارائه گزارش برداشت زمین شامل حدود اربعه ، زوایا، شیب زمین، عوارض طبیعی و مصنوعی و همچنین تعیین جهت قبله از طریق مبادی مسئول (۱) .
- ۶- رعایت مقررات ملی ساختمان .

۱ - در تعیین قبله ، طراح باید از سایت های پایگاه اطلاع رسانی مرکز تقویم موسسه ژئوفیزیک دانشگاه تهران ، یا <http://WWW.NOJOMI.org/farsi/qeble/index.htm> و یا سایت مسجد وزارت راه و شهرسازی .
استفاده نماید . <http://WWW.MOSQUE.ir>

فصل سوم

الزامات و توصیه های عمومی

- ۱- تهیه نقشه های وضع موجود مسجد و نگهداری آنها در دفتر مسجد .
- ۲- همخوانی و همگونی ساختمانهای مجاور مسجد با توجه به بند ۲- ۷ مصوبه مورخ ۸۷/۵/۷ شورای عالی شهرسازی و معماری ایران. (۱)
- ۳- نقشه برداری صحیح و تعیین دقیق جهت قبله توسط دستگاههای ذیربط .
- ۴- هماهنگی نقشه های سازه ، تاسیسات الکتریکی و مکانیکی با نقشه های معماری.
- ۵- نظارت دقیق بر اجرای کامل نقشه های تائید شده توسط مرکز امور مساجد.
- ۶- رعایت اصول ایمنی ساختمان در هنگام ساخت .

(۱) بند ۲-۷ مصوبه ۸۷/۵/۷ شورای عالی شهرسازی و معماری ایران : (ارتفاع ابنیه اطراف مسجد حد اقل تا سه پلاک بایستی کمتر و یا هم ارتفاع مساجد پیش بینی شده باشد).

فصل چهارم

الزامات و توصیه های طراحی معماری

بخش اول : مبانی نظری و اصول طراحی .

بخش دوم : سازماندهی کلی طرح .

بخش سوم : کاربری و سطح اشغال .

بخش چهارم : ارتباط صحن و شبستان مسجد با فضاهای جانبی و

الحاقی آن.

بخش پنجم : وضوخانه و آبریزگاهها (سرویسهای بهداشتی) .

بخش ششم : سیمای مسجد .

بخش هفتم : موقعیت مسجد در مواجهه با بحران .

بخش اول

مبانی نظری و اصول طراحی

با توجه به اهمیت بنای مسجد به عنوان ممتازترین بنای شهری و محل اجتماع مومنین و نمازگزاران، درک مبانی طراحی مساجد با ارزش ایران و سایر کشورهای اسلامی از اهم وظائف طراحان می باشد و به این دلیل نکات زیر باید مبنای کار طراحی قرار گیرد:

۱- الزامات :

- ۱-۱- اجتناب از طراحی بدون منطق الگوهای تاریخی .
- ۲-۱- تعریف مسجد به عنوان فضای عبادت و بازشناسی کارکردهای آن بمنظور تنظیم برنامه فیزیکی طراحی .
- ۳-۱- رعایت اصل سادگی و پرهیز از تجملات و تزئینات اضافی .

۲- توصیه ها :

- ۱-۲- تبادل نظر با کارشناسان مرکز رسیدگی به امور مساجد قبل از شروع طراحی.
- ۲-۲- بازدید از حد اقل ۵ مسجد فعال با معرفی مرکز امور مساجد جهت مطالعات میدانی و آشنایی با عملکرد واقعی مسجد .
- ۳-۲- پرهیز از نو آوریهایی که از تشخص بنای مسجد می کاهد.

بخش دوم

سازماندهی کلی طرح

الزامات :

- ۱-۱- رعایت اصل وحدت نظام حجمی و عملکردی فضاهای اصلی، جانبی و الحاقی مسجد به عنوان موضوع واحد بصورتیکه شاخص بودن مسجداز جهت منظر شهری و عملکردی، غالب باشد . *
- ۱-۲- محوریت فضای عبادی (شبستان) و تبعیت فضاهای جانبی و الحاقی از آن .
- ۱-۳- رعایت حرمت حدود شبستان قدیمی مسجد هنگام تخریب ، احداث ، تعمیر و مرمت .
- ۱-۴- رعایت هندسه فضای شبستان بر محوریت قبله و همچنین رعایت جهت قبله در سازماندهی کلی احجام
- ۱-۵- رعایت سلسله مراتب فضاهای اصلی ، جانبی و الحاقی در طراحی کلی .
- ۱-۶- رعایت اصل عدم اشراف .
- ۱-۷- طراحی فضای مخصوص فرادا خوانی .
- ۱-۸- رعایت حقوق همسایگان :
- ۱-۸-۱- عدم سایه اندازی روی ساختمان و فضاهای باز ساختمان همسایه .
- ۱-۸-۲- تعبیه پنجره های مشرف به ساختمان همسایگان در ارتفاع بالاتر از ۱/۷۰متری کف .
- ۱-۸-۳- نما سازی دیوارهای جانبی مشرف به همسایگان و دید عموم .
- ۱-۸-۴- رعایت عدم مزاحمت برای همسایگان در نصب و استفاده از تاسیسات مکانیکی و الکتریکی (از قبیل لوله های آب باران، هواکشها ، بلندگوها و ..) .
- ۱-۸-۵- در مساجد محله ای حد اقل ارتفاع شبستان ، از کف تازیرسقف (در صورتیکه شبستان فاقد نیم طبقه باشد) ۵ متر و در صورت وجود نیم طبقه حد اقل ارتفاع شبستان حدود ۸/۵ متر از کف زمین تا زیرسقف بصورتیکه ارتفاع مفید از کف تا زیر سقف نیم طبقه حدود ۴ متر باشد .
- ۱-۸-۶- در مساجد ناحیه ای و منطقه ای (ضمن تأکید بر رعایت مفاد بند ۱-۸-۵) ارتفاع مفید شبستان، می تواند متناسب بامساحت فضای اختصاص یافته به شبستان بیشتر باشد .
- ۱-۸-۷- تراز طبقه همکف حد اقل ۵۰ سانتیمتر از کف گذر بالاتر باشد ، و در صورت نیاز فضاهای زیرزمین به نور طبیعی حد اقل ارتفاع همکف از گذر + ۱۵۰ سانتیمتر باشد .

۲- توصیه ها :

- ۱-۲ - حتی المقدور ورودی شبستان به گونه ای طراحی گردد که ورود نمازگزاران رو به قبله باشد .
- ۲-۲ - رعایت توازن، تقارن و تعادل در طراحی مسجد و فضاهای جانبی و الحاقی آن .
- ۳-۲ - حتی المقدور توجه به ایجاد صحن دارای ایوان .
- ۴-۲ - حتی المقدور رعایت اصل طراحی درون گرا.
- ۵-۲ - رعایت تناسبات هندسی عناصر معماری و آرایه های مساجد شاخص در طراحی .

* شرح فضاهای اصلی ، جانبی و الحاقی :

۱- فضاهای اصلی:

- ۱-۱- شبستان (ورودی ، گنبد خانه و محراب) .
- ۲-۱- صحن (ایوان ، رواق و...) .
- ۳-۱- هشتی .
- ۴-۱- سر در مسجد (بعنوان نماد شهری بدنه مسجد) .
- ۵-۱- جلوخان (پیش فضا) .

۲- فضاهای جانبی: فضاهایی که در ارتباط مستقیم با فضاهای اصلی (صحن و شبستان) می باشد.

- ۱-۲- فرهنگی (قرائت خانه ، آموزشی ،) .
- ۲-۲- کتابخانه .
- ۳-۲- خدماتی (آبدارخانه ، دفتر روحانی ، وضوخانه و آبریزگاه ، انبار ، امورخیریه ، فضاهای چند منظوره ، سالن های مراسم مذهبی ، دفتر مسجد ، دفتر بسیج و هیئت امناء) .
- ۴-۲- منزل خادم .

۳- فضاهای الحاقی (ترجیحا مستقل از مسجد) : فضاهایی که دارای عملکرد مستقل بوده و نیازی به ارتباط مستقیم با فضاهای اصلی مسجد ندارند.

- ۱-۳- تجاری .
- ۲-۳- آشپزخانه .
- ۳-۳- درمانگاه .
- ۴-۳- پایگاه بسیج .
- ۵-۳- صندوق قرض الحسنه .
- ۶-۳- منزل روحانی .
- ۷-۳- مهمانسرا .

بخش سوم

کاربری و سطح اشغال

مسجد بنائی عمومی با جمعیت پذیری بالاست بدین معنا که در زمان محدود جمعیت قابل توجهی را در خود جای می دهد. در اهمیت این موضوع توجه به سرانه فضای خالص عبادی (حدود ۰/۷ متر مربع برای هر نفر) حائز اهمیت است.

علیرغم پایین بودن سرانه فضای خالص عبادی در مسجد (حتی مساجد محلی با مقیاس کوچک) در ایام خاص، مانند لیالی قدر و دهه محرم، به رقمی کمتر از این مقدار نیز تنزل می یابد.

۱- الزامات :

- ۱-۱- پیش بینی فضا های سر پوشیده و باز متعادل در طراحی * .
- ۲-۱- رعایت حقوق همجاری همسایگان .

۲- توصیه ها :

- ۱-۲- جداسازی بدنه مسجد، علی الخصوص قسمت شبستان و محراب، با دیوار همسایه و رعایت فاصله مناسب (جهت حفظ طهارت مسجد) .

* نسبت سطح اشغال مورد نیاز در مساجد چهار گانه زیر محله ای، محله ای، ناحیه ای و منطقه ای بشرح

زیر است :

۱- مساجد زیر محله ای : مساحت زمین مساجد زیر محله ای حدود ۳۰۰ مترمربع می باشد که

بافرض استفاده از نیم طبقه برای بانوان نسبت سطح اشغال ناخالص کاربریهای آن در طبقه همکف به شرح

زیر است :

- ۱-۱- سردر و ورودی متناسب باگذر همجوار مسجد .
- ۲-۱- شبستان ۶۰٪ .
- ۳-۱- کفشداری، آبدارخانه و انبار ۶٪ .

- ۴-۱- سرویسهای بهداشتی ۱۰٪ .
- ۵-۱- فضاهای ارتباطی، پله ها و سطح اشغال دیوارها ۲۴٪ .

۲- مساجد محله ای : مساحت زمین مساجد محله ای طبق مصوبه شورایی عالی معماری

وشهرسازی ایران حدود ۵۰۰ مترمربع میباشد که بر این اساس نسبت سطح اشغال ناخالص کاربریهای مساجد محله ای در طبقه همکف حدوداً به شرح زیر است:

- ۱-۲- پیش فضا حداقل ۲٪ .
- ۲-۲- صحن حداقل ۱۲٪ .
- ۳-۲- شبستان همکف ۵۵٪ .
- ۴-۲- فرادخوانی ۲٪ .
- ۵-۲- کفشداری و ورودی شبستان ۲٪ .
- ۶-۲- سرویسهای بهداشتی ۹٪ .
- ۷-۲- دفتر مسجد و اتاق روحانی ۳٪ .
- ۸-۲- انبار و آبدارخانه ۳٪ .
- ۹-۲- محل زندگی خادم با فرض حد اکثر ۲٪ در همکف (ومازاد در طبقات) .
- ۱۰-۲- فضای ارتباطی ۴٪ .
- ۱۱-۲- کتابخانه ۶٪ (مساحت کتابخانه در مسجد محله ای حدود ۱۲۰ مترمربع می باشد، که حدود ۳۰ مترمربع آن می تواند در طبقه همکف فقط بمنظور تامین دسترسی ها جانمایی شود) .

۳- مساجد ناحیه ای: مساحت زمین مساجد ناحیه ای طبق مصوبه شورایی عالی معماری

وشهرسازی ایران حدود ۱۰۰۰ مترمربع می باشد. با پیش بینی استفاده از نیم طبقه برای شبستان بانوان، نسبت سطح اشغال کاربریها در طبقه همکف حدوداً به شرح زیر است:

- ۱-۳- شبستان همکف ۵۰٪ .
- ۲-۳- پیش فضا حد اقل ۲٪ .
- ۳-۳- صحن حد اقل ۱۲٪ .
- ۴-۳- سردر ورودی و کفشداری ۵٪ .
- ۵-۳- فرادا خوانی ۲٪ .
- ۶-۳- سرویسهای بهداشتی ۷٪ .
- ۷-۳- دفتر مسجد و اتاق روحانی ۲٪ .
- ۸-۳- انبار و آبدارخانه ۳٪ .
- ۹-۳- اتاق بسیج ۲٪ .

- ۱۰-۳- محل زندگی خادم ۴ % .
- ۱۱-۳- فضای ارتباطی ۵ % .
- ۱۲-۳- کتابخانه ۶ % (مساحت کتابخانه در مسجد ناحیه ای حدود ۱۶۰ مترمربع می باشد که حدود ۶۰ مترمربع آن می تواند در طبقه همکف فقط بمنظور تامین دسترسی ها ، آسانسور ، سرویس بهداشتی و فضای اطلاعات جانمایی شود) .

۴- مساجد منطقه ای: مساحت زمین مساجد منطقه ای حدود ۲۰۰۰ متر مربع در نظر گرفته می

شود وبا پیش بینی استفاده از نیم طبقه برای شبستان بانوان ، نسبت سطح اشغال کاربریها در طبقه همکف حدوداً به شرح زیر است :

- ۱-۴- شبستان همکف ۴۰ % .
- ۲-۴- صحن حد اقل ۱۸ % .
- ۳-۴- پیش فضا (جلوخان) حد اقل ۲/۵ % .
- ۴-۴- کفشداری وپیش ورودی مسجد ۲/۵ % .
- ۵-۴- انبار و آبدارخانه ۱/۵ % .
- ۶-۴- فرادا خوانی ۱ % .
- ۷-۴- دفتر مسجد ، اتاق روحانی ، اتاق مشاور و دفتر هیئت امناء ۳ % .
- ۸-۴- سرویس های بهداشتی و وضوخانه ۷ % .
- ۹-۴- اتاق ورزش در همکف ۲ % (مازاد در طبقات) .
- ۱۰-۴- فضای بسیج ۱/۵ % .
- ۱۱-۴- محل زندگی خادم ۲ % (در صورت امکان در طبقه همکف) .
- ۱۲-۴- محل نگهداری کودکان ۱/۵ % .
- ۱۳-۴- محل پیش ورودی سالنهای چند منظوره ۱/۵ % .
- ۱۴-۴- فضای ارتباطی وتجاری ۱۰ % .
- ۱۵-۴- کتابخانه ۶ % (مساحت کتابخانه در مساجد منطقه ای حدود ۲۴۰ مترمربع می باشد که حدود ۱۲۰ مترمربع آن می تواند در طبقه همکف جانمایی شود) .

توضیح ۱: با توجه به اینکه در شهرها ، مصلی ها عملکرد مساجد جامع را هم دارند در دسته بندی

مساجد ذکری از مساجد جامع نشده است .

توضیح ۲: نسبتهای مذکور در مساجد محله ای ، ناحیه ای و منطقه ای در ارتباط با فضاهای شبستان،

صحن ، پیش فضا و کفشداری میتواند باتوجه به شرایط اقلیمی ، موقعیت اجتماعی و جمعیت استفاده کننده ، وهم چنین استهلاک جهت قبله توسط طراح تعدیل شود ، اما در صدهای بخشهای مذکور باید برابر مجموع در صد فضاهای نامبرده باشد (مثلاً ؛ در مساجد ناحیه ای مجموع درصد فضاهای شبستان ، صحن ، پیش فضا و کفشداری برابر ۶۹ درصد میباشد) .

بخش چهارم

ارتباط فضاهای اصلی با فضاهای جانبی و الحاقی مسجد

مجموعه دسترسی های مساجد متشکل از فضاهای رابطی است که هر یک واجد کیفیت خاص و عملکرد ویژه ای می باشد .
در مسجد با توجه به ماهیت چند عملکردی فضاهای ارتباطی ، این موضوع توجه مضاعفی را در طراحی طلب می کند.

۱- الزامات :

- ۱-۱- اجتناب از تداخل مسیر بانوان و آقایان .
- ۲-۱- رعایت سلسله مراتب دسترسی به فضای شبستان (۱) .
- ۳-۱- اجتناب از ایجاد پله های نامناسب و امکان بهره مندی سالمندان، جانبازان و معلولین جسمی -حرکتی (۲)
- ۴-۱- رعایت تعداد، ظرفیت، ابعاد و استانداردهای دسترسیهای عمومی، پله (بند ۱- ۴ بخش ۷)
آسانسور، بالا بر و رامپ.
- ۵-۱- تامین نور و تهویه طبیعی برای مسیرهای دسترسی به شبستان اصلی .
- ۶-۱- اولویت دسترسی به فضای شبستان در سازمندی مسیرهای ارتباطی درون بنا .
- ۷-۱- رعایت بند ۲-۷ مصوبه ۸۷/۵/۷ شورای عالی شهرسازی و معماری ایران در طراحی مسجد در مورد ارتفاع فضاهای الحاقی و جنبی (۳) .

۲- توصیه ها :

- ۱-۲- طراحی دسترسی ها به نحوی باشد که باعث تسهیل کنترل جمعیت مسجد گردد.
- ۲-۲- پرهیز از پیچیده نمودن مسیر های ارتباطی .

- ۳-۲- تامین دید مناسب به فضای باز جهت بالا بردن کیفیت دسترسی های مسجد .
- ۴-۲- توجه به ماهیت چند عملکردی مسیرهای دسترسی درون مسجد .
- ۵-۲- ارتباط شبستان، صحن و سایر فضاهای قابل استفاده بصورتی طراحی شود که در مواقع خاص برگزاری نماز جماعت اتصال صفوف نمازگزاران ممکن باشد (۴) .

-
- ۱- سلسله مراتب فضاهای مسجد : جلوخان ، هشتی ورودی ، صحن ، پیش ورودی به شبستان (ایوان ، فرادا خوانی ، رواق ، کفشداری) و شبستان .
 - ۲- استفاده از آسانسور در صورتیکه شبستان و سرویسهای بهداشتی در طبقه همکف مستقر نباشند الزامیست .
 - ۳- ارتفاع ابنیه اطراف مساجد (حد اقل سه پلاک) بایستی کمتر یا هم ارتفاع مساجد باشد (مصوبه ۸۷/۵/۷ شورایعالی شهرسازی و معماری ایران) .
 - ۴- توجه شود که به هر صورت ، تراز مکان امام جماعت باید از تراز صفوف نمازگزاران هم سطح یا پایین تر باشد .

بخش پنجم

وضوخانه و آبریزگاه (سرویس بهداشتی)

رعایت الزامات بهداشتی و کیفیت فضا در طراحی سرویس های بهداشتی مساجد از اهمیت ویژه برخوردار می باشد .

۱- الزامات :

- ۱-۱- جدا سازی وضوخانه و آبریزگاه در مساجد ناحیه ای و منطقه ای (۱) .
- ۲-۱- رعایت فاصله مناسب آبریزگاه از شبستان بصورتیکه رطوبت آنها به هیچ وجه به فضای عبادی نرسد
- ۳-۱- تامین نور و تهویه طبیعی و مکانیکی مناسب و کافی .
- ۴-۱- پیش بینی پاشویه و سکو در وضوخانه .
- ۵-۱- تمرکز سرویسهای بهداشتی در یک مکان و یا عدم تمرکز آن بصورت منطقی در طرح .
- ۶-۱- پیش بینی حد اقل یک چشمه سرویس بهداشتی جهت معلولین جسمی- حرکتی در بخش بانوان و آقایان .

۲- توصیه ها :

- ۱-۲- ایجاد حوض (برای تلطیف فضا) و تجهیزات لازم برای وضو و آبخوری در صحن .
- ۲-۲- احداث سرویس بهداشتی آقایان و خانمها در همکف یا طبقه مربوط به خود .
- ۳-۲- احداث سرویس بهداشتی آقایان حتی المقدور نزدیک درب ورودی مسجد و با دسترسی عموم .
- ۴-۲- پیش بینی فضاهای وضوخانه و آبریزگاه خارج از فضای شبستان بصورتیکه در قسمت زیرین و بالای شبستان نباشد .
- ۵-۲- به علت استفاده بهینه از سرویسهای بهداشتی که برای زمان پیک طراحی شده بهتر است ، سرویسهای بهداشتی بصورت فعال و ذخیره (برای زمان پیک) طراحی و اجراء گردد .

رجوع شود به صفحه بعد ←

(۱) در مساجد محلی در صورت امکان جدا سازی انجام شود.

جهت محاسبه آبریزگاه ها و دستشویی ها :

توضیح ۱: برای تعیین تعداد آبریزگاه فرمول زیر مورد استفاده قرار گیرد :

$$K \times \text{مدت زمان تخلیه} \times \text{در صدی از تعداد افراد نمازگزار در زمان پیک} = \text{تعداد آبریزگاه}$$

مدت زمان پیک

- ۱-۱- ضریب K برابر ۰/۵ (پنج دهم)
- ۲-۱- مدت زمان پیک ۱۵ دقیقه .
- ۳-۱- مدت تخلیه برابر ۵ دقیقه .
- ۴-۱- تعداد افراد استفاده کننده در زمان پیک برابر ۲۰٪ تعداد کل نمازگزاران .

توضیح ۲: برای تعیین تعداد شیرهای دستشویی وضوخانه ها فرمول زیر مورد استفاده قرار گیرد :

$$K \times \text{مدت زمان وضو} \times \text{در صدی از تعداد افراد نمازگزار در زمان پیک} = \text{تعداد شیرهای دستشویی}$$

مدت زمان پیک

- ۱-۲- ضریب K برابر ۰/۷ (هفت دهم)
- ۲-۲- مدت زمان پیک ۱۵ دقیقه .
- ۳-۲- مدت زمان وضو برابر ۳ دقیقه .
- ۴-۲- تعداد افراد استفاده کننده در زمان پیک برابر ۲۰٪ تعداد کل نمازگزاران .

بخش ششم

سیمای مسجد

در شهرهای تاریخی سرزمینهای اسلامی، مسجد به عنوان بنای شاخص در کنار سایر ابنیه عمومی جایگاه تثبیت شده ای داشته و عناصر آن مثل گنبد، سردر و مناره ها به عنوان نشانه های شهری شناخته شده مطرح بوده است. تشخیص و هویت نمادین بنای مسجد به عنوان ساختمانی عمومی و با قداست، ایجاب می کند بنحوی از بافت مسکونی یا تجاری اطراف متمایز باشد.

۱- الزامات :

- ۱-۱- طراحی بنای مسجد به عنوان نماد و نشانه شهری بگونه ای صورت گیرد که برای یافتن آن نیاز به تابلوی راهنما نباشد.
- ۲-۱- رعایت هماهنگی و توجه به نور پردازی درونی و بیرونی.
- ۳-۱- رعایت هندسه و ابعاد متناسب با فضای مسجد.

۲- توصیه ها :

- ۱-۲- در طراحی عناصر شاخص، تناسب و جنس مصالح و ماندگاری پوششهای آن رعایت گردد (ترجیحاً استفاده از مصالح محلی و بومی)
- ۲-۲- استفاده از نمادهای مهم و اصیل مساجد به شرح ذیل :
 - ۱-۲-۲- قوس اسلامی - ایرانی .
 - ۲-۲-۲- گنبد .
 - ۳-۲-۲- سردر شاخص .
 - ۴-۲-۲- ایوان .
 - ۵-۲-۲- صحن . (در مساجد ناحیه ای و منطقه ای ایجاد صحن الزامی است) .
 - ۶-۲-۲- گلدسته .
 - ۷-۲-۲- محراب .
 - ۸-۲-۲- رواق .
 - ۹-۲-۲- جلوخان (به تناسب موقعیت و طبقه بندی مسجد) .
 - ۱۰-۲-۲- مأذنه .
 - ۱۱-۲-۲- هشتی .

بخش هفتم

ملاحظات طراحی مسجد جهت شرایط بحران

بنای مسجد بعنوان مهمترین ساختمان جامعه اسلامی لازمست با رعایت ضوابط و مقررات ملی ساختمان به طریقی طراحی و اجراء شود که علاوه بر مقاومت کافی برای ایستادگی در برابر خطرات بتواند در مواقع ویژه بعنوان پایگاه مدیریت بحران مورد استفاده قرار گیرد .

۱- الزامات :

- ۱-۱- استفاده از مصالح استاندارد توسط مجریان صاحب صلاحیت .
- ۲-۱- امکان دسترسی خودرو های امدادی از معبر اصلی به مسجد .
- ۳-۱- بررسی کیفیت ابنیه مجاور زمین مسجد از نظر خطرات احتمالی و ارائه گزارش آن قبل از شروع طراحی .
- ۴-۱- رعایت ضوابط و مقررات ملی ساختمان در طراحی پله ها و پاگردها.
- ۵-۱- تامین خروجیهای اضطراری و سطوح باز اطراف و صحن مسجد جهت امکان تخلیه سریع جمعیت در مواقع بحران .
- ۶-۱- در صورت احداث آشپزخانه در زیر زمین لازم است :
 - ۱-۶-۱- حد اقل ارتفاع مفید ۳/۵ متر باشد.
 - ۲-۶-۱- تامین حیاط همپراز کف آشپزخانه جهت نور و تهویه مناسب بامساحت حداقل ۲۵ مترمربع
- ۷-۱- جانمایی سرویسهای بهداشتی ، آشپزخانه ، موتورخانه ، دودکشها و هواکشها با رعایت جهت باد و استانداردهای لازم .
- ۸-۱- در شبستان ، سالنهای چند منظوره وسایر فضاهای جمعی مسجد در صورتی که سطح آن کمتر از ۷۰ مترمربع باشد و جود یک درکفایت می کند ، و عرض آن حد اقل ۱۵۰ سانتیمتر در نظر گرفته شود ، وبالاتر از ۷۰ مترمربع تابع ضوابط آتش نشانی می باشد .
- ۹-۱- در موتورخانه با مساحت کمتر از ۱۰۰ مترمربع وجود یک در کفایت دارد .

- ۱-۱۰- در طبقات شبستان فاصله دو پلکان باید بانصف قطر بزرگ شبستان مساوی یا بزرگتر باشد. و نمازگزاران به هر دو پله دسترسی داشته باشند .
- ۱-۱۱- حد اقل عرض فضای محصور پله ۳ متر، و عرض هر پله ۳۰ سانتیمتر، ارتفاع هر پله حد اکثر ۱۷/۵ سانتیمتر و عرض پاگردها ۱۵۰ سانتیمتر در نظر گرفته شود . (۱)
- ۱-۱۲- فاصله دسترسی از حاشیه معبر تا بر ساختمان شبستان اگر از ۱۵ متر بیشتر باشد ؛ باید یک فضای باز ۱۰×۶ متر در نزدیکی ساختمان شبستان ایجاد شود ، و در جبهه ۶ متری این فضا باید یک درب حد اقل بعرض ۵ متر در نظر گرفته شود .
- ۱-۱۳- استفاده از سیستمهای اعلام و اطفای حریق باتوجه به ضوابط سازمان آتش نشانی .

(۱) در مساجد کوچک محلی حد اقل عرض فضای محصور پله ها ۲۸۰ سانتیمتر باشد .

مشاور عمرانی

بہمن ۱۳۹۱